

srebrna digitalna retrospektiva
You&Mi
umjetničkog rada
Natalije Grgorinić i Ognjena Rađena

Smrt bijela kost

č i t a j b e s p l a t n o

Natalija Grgorinić i Ognjen Rađen

Ovaj je sadržaj nastao u sklopu programa You&Mi - srebrna digitalna retrospektiva umjetničkog rada Natalije Grgorinić i Ognjena Rađena zahvaljujući financijskoj potpori Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske ostvarenoj putem javnog poziva za programe digitalne prilagodbe i kreiranje novih kulturnih i edukativnih sadržaja u 2021. godini.

Republika
Hrvatska
Ministarstvo
kulture
i medija
Republic
of Croatia
Ministry
of Culture
and Media

Xoratio Rey je već teško bolestan i neće moći ispuniti svoj san. Zato sam siguran da mi neće zamjeriti što govorim o njemu ovom prilikom. Svi smo mi cijenili njegov rad, no većina od nas znala je i premalo o onome na što se Xoratio prisiljava da bi istinski cijenili njegov rad. A oni, rijetki, među kojima sam i ja imao čast biti, znali su da je Xoratio Rey možda jedini pravi umjetnik kojega ćemo imati sreću poznavati.

Iako se zapravo rodio nešto prije, kao umjetnik on se rodio kada je kao dječak od kojih desetak godina pao s bicikla i slomio ruku. To je zgoda koju će vam i sam rado ispričati, ali je to ujedno i jedina zgoda iz njegovog života koju će vam otkriti, što za posljedicu ima da je i onih nekoliko intervjua s njim iznimno dosadno. Ali sama zgoda nikako nije dosadna.

Nakon što je slomio ruku, brižni su ga roditelji odmah odvezli na Hitnu pomoć, i to je bio prvi Xoratiov susret sa stranim, vanjskim, nepoznatim, zagonetnim, strašnim, lijepim i nakaradnim svijetom. Kao što je mladi princ Sidharta kada se kradomice izvukao iz roditeljske palače u jednoj jedinoj noći upoznao svu bijedu i patnju koje znače život, da bi postao dobrostivi Budha, tako je i mali Xoratio u čekaonici Hitne pomoći saznao da se život može prikazati krvlju na bijelim keramičkim pločicama kada je pred njim na smrt iskrvario mladić koji je stradao u prometnoj nesreći.

No, vrhunac tog prosvjetljujućeg iskustva bio je posjet odjelu radiologije, gdje je liječnik u teškoj gumenoj pregači skinuo

Xoratia do pasa i ranjenu mu ruku postavio na hladan metalni stol da bi zatim napustio prostoriju i promatrao ga kroz staklo, zajedno s Xoratiovim zabrinutim roditeljima.

U tom trenutku Xoratio je osjetio nekoliko različitih, snažnih osjećaja.

Prvo što mu je postalo jasno, bilo je da bol u stvari nije bol. Bol su naša očekivanja, proizvod naših želja, a čovjek koji je slobodan od bilo kakvih želja, zauvijek je slobodan od boli.

Shvatio je, istovremeno, da je on zaista sam, izdvojen, podarena mu je uloga promatrača, zapisivača, što je i kazna i nagrada, jer bio je poseban.

A smrt, smrt nam je na dohvat ruke, poput vjernog psa, i poput psa, smrt je najbolji čovjekov prijatelj, jer ga tjera da radi, da radi najbolje što može, i najgore što može.

A umjetnost je vještina rasađivanja života. Kod dobre se umjetnosti mladice prime i puste vlastito korijenje, no većina ih ipak uvene i upravo zbog toga većina umjetničkih djela toliko nalikuju na herbarije.

Jer srce je organ života, ali čovjekovo je srce podjednako sačinjeno od onoga što je u njemu, kao i od svega što je oko njega.

Tek su mu se kasnije ti osjećaji uobličili u precizne misli, ali s vremenom nisu postali manje intenzivni.

I sve ih je osjećao dok je, nakon rendgenskog snimanja, sjedio u čekaonici kirurške ambulante s komadom crne folije na kojoj se prozirala prelomljena kost njegove lijeve ruke.

Nekoliko mjeseci nakon toga, Xoratio je u naguravanju na školskim stepenicama ozlijedio glavu i ponovno se našao na odjelu radiologije, i ponovno je osjetio sve one čudnovate osjećaje, čime mu je sudbina, po njegovu vlastitu priznanju, bila konačno zapečaćena.

Kao mladić, Xoratio je studirao slikarstvo, ali je zarana shvatio da se konvencionalnim tehnikama više ne može prenijeti ona iskra života; platna i ulja postala su zanimacije dokonih sredovječnih gospođa i sezonskih portretista na rivijeri, nitko više nije miješao krv s bojom, nitko više nije miješao čak ni pljuvačku s bojom, čak ni vino, ni med, ni jaje. Xoratio je gledao stotine i stotine djela starih majstora, ali ga nijedno nije dirnulo kao ona rendgenska snimka njegove slomljene ruke.

I tada dolazi na revolucionarnu ideju, i nisam siguran je li u redu da to otkrijem, jer je riječ o tajni, ne o vrsti tajne koju mi je netko povjerio, već više o istini koju se nitko do sada nije usudio izreći.

Xoratio napušta studij slikarstva i teškom mukom upisuje studij medicine. Kažem teškom mukom, jer je zaista bilo mučenje za jednu umjetničku dušu da se podvrgne zakonima matematike, fizike i biologije, da se probija kroz sve one tvrde, hladne slojeve znanosti a sve kako bi došao do vrućeg, pulsirajućeg srca umjetnosti. Jer ono što je Xoratio zaista tražio bile su rendgenske snimke, slike polomljenih, iščašenih udova, rakom i tuberkulozama izobličjenih kostiju, osteoporozom

izjedenih kralježaka, vijaka uvrtnih duboko u srž života, portreta ljudske muke i boli, pejzaža smrti.

U arhivima medicinskog fakulteta on nalazi slike djece sa staklenim kostima i ljudi sa slonovskim glavama. Njegova prva djela sadrže onu mladenačku želju da sablazne; revolt, poziv na revoluciju, drsku namjeru da svijet suoče s mračnim dubinama egzistencije i straha, s dodirima iskonske, izravne energije koja udara poput malja i ne ostavlja nijednu kost u tijelu cijelom.

Uspjeh njegovih ranih radova imao je nekoliko posljedica.

Prva je bila da je Xoratio osjetio stid zbog svog rada. Shvatio je da je umjesto umjetnika postao lešinar, kradljivac iz grobnica, pervertit, a njegova umjetnost da je svedena na morbidnu opsesiju, bizaran cirkus nakaza. Pa je napustio studij medicine. Ili je možda bio izbačen kada su profesori otkrili njegove prave ambicije, kao i činjenicu da nikada nije položio ni jedan ispit.

No, uspjeh mu je donio i značajna financijska sredstva, dovoljna da otkupi jednu privatnu radiološku ordinaciju zajedno sa svom opremom. Nju je pretvorio u svoj atelje.

Tada se rađa onaj pravi Xoratio Rey.

U osami svog novog skrovišta on prvi put uzima malj od pet kilograma i njime svom silinom drobi kosti vlastite šake. Iz toga nastaje ciklus "Šaka puna zvijezda". I novi uspjeh.

A uspjeh ga tjera da, čim su mu ozljede malo zacijelile, lomi nove kosti i stvara nova djela: trostruki prijelomi obje noge, istovremeni prijelomi na obje ruke i obje noge, iščašenje svakog

zgloba na tijelu, gutanje metalnih kugli, čak i amputacija jednog prsta - Xoratio Rey intenzivno stvara, čime si i intenzivo skraćuje život.

Neprestano si lomi kosti, neprestano se ozračuje, a ono što ga vodi naprijed vizija je jednog boljeg čovječanstva, ali i plan da se nakon njegove smrti sva njegova djela okupe u jedinstven muzej u kojemu bi središnje mjesto zauzimao njegov originalni kostur.

U to sam vrijeme upravo dovršavao svoju teorijsku raspravu “O dekonstrukciji boje u avangardnoj umjetnosti”, nervozan i potpuno neusredotočen budući da sam već dva puta odgađao rok za predaju teksta pa me glavni urednik časopisa danonoćno maltretirao svojim generalskim zapovijedima: Predaj, dovrši, izvedi to! A tada je stigao iznenadni poziv iz Muzeja suvremene umjetnosti i ja sam osjetio kako se ponovno vraćam među žive i slobodne. Snagom i ohološću čovjeka kojemu se otvaraju nove mogućnosti, odbacio sam svoj nedovršeni esej i poletio na dogovor u Muzej. Poslao sam tamo nekoliko svojih slika još prije nekog vremena i već sam bio počeo gubiti svaku nadu da ću ikada uspjeti biti zapažen; čak sam, najčešće u onim mutnim trenucima sutona kada je dan prebrzo prošao, a noć najavljuje dugu tjeskobnu besanost, tada sam se pokušavao priviknuti na poražavajuću misao da nikad neću postati umjetnik. U tim

sam mentalnim vježbama uspio pronaći i određene prednosti prosječnog života neposvećenog velikim ciljevima, uvjeravao sam se da jedan takav svakodnevni život sa svojim običnim brigama možda i ne bi bio tako loš izbor. Ali čim je stigla ona obavijest da se javim kustosu Muzeja, moja se ambicija vratila svježa poput rumenih obraza zadihane ljubavnice i ispunila dušu lažljivim poljupcima.

Kustos je zapravo bila mršava sredovječna žena, bubi frizure, s ogromnim zlatnim hruštem na ovratniku od kojeg sam se naježio i koja me, mahnuvši mi na pozdrav, šutke povela u galerijsko skladište. Dok smo koračali hladnim hodnikom njezine su niske potpetice cviljele poput živih stvorova nenaviklih da se po njima tako uporno gazi.

Zatim je upalila svjetlo iza jednih debelih vrata.

- Evo, tu su vam slike, vi izaberite što vam se sviđa! - rekla je ledenim glasom nadstojnice ženskog logora.

I samo jedan pogled po prostoriji bio mi je dovoljan da shvatim da ovdje mojih slika nema i da ih vjerojatno nikada ni neće biti.

- Pratila sam vaše teorijske radove u časopisima - pogledala me svojim ljubičastim očima toliko samilosno da mi se činilo da će mi ponuditi rame za plakanje, ali ništa se od toga nije dogodilo - Sve u svemu, mislim da ste vi pravi čovjek sposoban da od ovoga izabere nešto kvalitetno, to su radovi autora vaše generacije... nađite nešto provokativno, novo... Izložba je za dva tjedna,

odmah nakon što prezentiramo radove vašeg poznanika, gospodina Reya.

Prije nego je izišla iz prostorije, još se jednom okrenula:

- Doći ću za sat vremena, da vidim što ste napravili!

Na betonu su ležale dvije hrpe radova, uglavnom kolaži i ulja...

Lijevu sam hrpu nakon kratkog pregleda odmah odbacio. Bilo je tu petnaestak neoriginalnih radova s kojih se na kilometar udaljenosti moglo vidjeti da ih potpisuju diplomirani polaznici Likovne akademije, drugim riječima, puno matematičkih igri crta i ploha, tehnički dotjerano, ali bez duha. Na desnoj hrpi prepoznao sam gotovo svaki rad. Bili su to sve ljudi iz našeg društva. Ležali su tamo preda mnom, svaki sa svojim najskrivenijim emocijama i najdivnijim snovima, otvoreni i ranjivi - čekali su na moju izdaju.

Dvorana je bila velika i prostrana i ja sam razmišljao kako je sramota što ovakav prostor zjapi prazan i neiskorišten. To kao da me trgnulo i tada sam svaki rad iz desne hrpe izdvojio i postavio ga, pažljivo, što sam bolje mogao na tlo. Tješio sam se mislju da je to, pa da, samo jedna obična izložba, uostalom, što jedno odbijanje može značiti za stvarno dobrog slikara? Ali sam ipak, uspaničen, preskočio odgovor na to pitanje.

Konačno sam, s teškom mukom i bolnom težinom u želucu uspio izdvojiti dvanaest radova. A tada se pojavio i zlatni hrušt:

- No pa što je ovo, kolega! - zakreštao je - Previše je toga... mi se očito nismo razumjeli, ja trebam samo pet komada, no, pa to ne može biti tako teško!

Budući da sam prazno buljio u nju i nisam se micao s mjesta, ona se sama približi izdvojenim radovima i bez imalo razmišljanja uzme u ruku prva dva kolaža:

- To će biti dosta! - zaključi i prenese ih na onu lijevu hrpu koju se nisam ni potrudio razdvojiti.

- Ali zašto miješati s ovima? - upitao sam zbunjen i potpuno izmožden.

- Pa ovo - pokazala je odrješito na lijevu hrpu koju sam tako samouvjereno i naivno odbacio na prvi pogled - ide na izložbu, mislila sam još pet dodatnih slika vaših poznanika i prijatelja, ali bit će dovoljne samo ove dvije ... - tresla je svojom bubi frizuram poput kakve šiparice na koncertu - Čudi me da s obzirom na vašu erudiciju i informiranost niste prepoznali da ovdje imamo i rad mlade gospođice Valentine...

- Kćerke ministra kulture - rekoh kao da povraćam, a zatim sam shvatio - I sina našeg uvaženog slikara M...

Nisam više mogao izdržati i izletio sam van. Trebalo mi je piće.

Usidrio sam se na prvu terasu čiji su stolovi bili razbacani gotovo uz rub ceste. Ispio sam pohotno cijelu čašu piva i baš kad sam osjetio teške kapi znoja kako se cijede ispod mojih pazuha i upijaju u košulju, nešto udari u moju stolicu.

Okrenuo sam se razdražen i spreman da se potučem.

- Oprostite, molim vas, oprostite! - rekao je čovjek u invalidskim kolicima pokušavajući se iskobeljati iz pat-pozicije.

Moj se bijes nasukao na bodljikavu škrapu i posramljen se

poput jogunastog vala sa svom slanošću utopio u mojem grlu. Ustao sam i pomaknuo stolicu.

Dok sam stajao sa strane puštajući invalidu da se sam okrene, mogao sam bolje promotriti njegovo lice. Žućkasta koža, debeli podočnjaci, razrijeđena, stršava kosa... pa to je!..

- Xoratio!

Na trenutak mi se činilo da mu je krivo što sam ga prepoznao i da se teškom mukom prisiljava da mi se nasmije. Ipak je prihvatio poziv na piće i kad je konobar donio nezašecerenu limunadu sa slamčicom na crveno-bijele pruge, Xoratio je živnuo. Pitaو me što radim, a ja sam mu čestitao na predstojećoj izložbi.

Međutim, on je samo odmahnuo rukom, prislonio glavu bliže čaši i usnama zagrizao u slamku. Iskapio je piće do kraja. Čulo se krkljanje zraka.

- Nije dobro. Bojim se za svoj rad - rekao je potištenim glasom.

Gledao sam njegovo malo mršavo tijelo koje se poput klupka tankih vlasi smotalo u kolicima. On je bojažljivo zakolutao očima kao da pokušava otkriti gleda li nas netko, a zatim tihim glasom dodao:

- Kostu više ne slušaju - promatrao me na trenutak kao da očekuje moju reakciju.

- Znam, znam što hoćeš reći, to se moglo očekivati... - ironično se osmjehne - Možda je, možda i nije... Vidiš, sad nikamo ne mogu bez stolice. Jednostavno ne zarastaju i lome se

sve lakše - uzdahnuo je - Više nema boli, sad je samo rana, to stalno stanje propadanja...

Na trenutak mi se učinilo da mu se usne razvlače u osmijeh:

- Znaš, ja mijenjam agregatno stanje poput lika u stripu.

Ja sam gumeni čovjek, neuhvatljiv, savitljiv, pravi akrobat, za mene više nema granica... - zastao je na trenutak, a zatim dodao gotovo veselo - Pitaš li se nekad što si sve mogao drukčije izabrati u životu?

Slegnuo sam ramenima u znak predaje: A tko se ne pita zašto je odrastao baš u tom i tom gradu i zašto nikad nije naučio voziti vlak?

- Ja se ponekad tako mrzim - prošaptao je - Jednostavno se ne mogu prisiliti ni da pomislim na neke druge mogućnosti u životu. Tako sam ograničen! Zamisli, ja nikad nisam požalio zato što jesam ovo što jesam. Možeš li zamisliti tu glupost?! Ja sam poput konja sa štitnicima na očima, vidim samo jednu stazu i svoje jadno tijelo kako puže po njoj... Baš sam bedast, zar ne?

No prije nego sam uspio bilo što dodati, došao je visoki debeljuškasti mladić kojega mi Rey predstavi kao svog pomoćnika. Kako dečko nije htio ništa popiti, oprostio sam se s njima i dugo ih pratio pogledom; vidio sam samo mladićeve široka leđa što su se nagnula kako bi odgurivala kolica. Zatim su nestali u gužvi. Mladić i nevidljivi čovjek.

Sljedećih nekoliko dana bio sam u onoj svojoj suton-fazi pa sam tražio zvijezdu večernjaču da mi obasja prijelaz svijetla u tamu. A kako moj život nije mogao bez komplikacija, meni nije bila dovoljna jedna, nego sam morao naći dvije zvijezde, tople, zavodljive i posesivne. Od jedne sam bježao u zoru, a drugoj sam hrlio u pauzi za ručak. Iskupljivao sam se svojim famoznim gulašima i salatama od morskih plodova. Od toga su se obje zaoblile taman dovoljno da mi je postajalo sve napornije izdržavati težinu njihovih jedrih bedara na mojim preponama pa smo se preusmjerili na klasičnije posteljne poze. Doživljavale su to kao ugodnu promjenu i gotovo karnevalsku zamjenu maski što ih je još više uzbuđivalo. Istina je da su me naganjale do krajnjih granica izdržljivosti. Bio sam njihova playboy-zečica u kućnoj haljini, i to u dvije smjene, bez predaha.

Tu i tamo uspio bih u prolazu sresti nekog od starog društva, ali uglavnom sam se držao po strani. Važnijih novosti nije bilo. Svi su se posakrivali u spavaće sobe i zabarikadirali se u ateljeima. Osim uobičajenih tračeva, ništa vrijednog pažnje nije se moglo saznati. Jedino je Rey uspijevaao golicati našu maštu. Netko, a taj netko bio je sasvim nepouzdan koji je cijelu stvar čuo od nekog trećeg

za kojega smo svi znali da je sklon pretjeranoj uporabi halucinogena, e pa taj netko nam je ispričao kako je taj treći na svoje oči vidio da je Reya zatepao automobil. A kad smo se začudili zašto ništa o tome nije pisalo u novinama, već i zbog toga što je Ray nedavno izlagao Amsterdamu, nepouzdana informant nam je objasnio da je s Reyom sve u redu. Naime, auto je naletio na njega baš u trenutku dok je prelazio cestu u kolicima. Došlo je do naglog kočenja, ljudi su vrištali i u trenu su kolica odbačena u stranu, a auto je prešao preko Xoratievog tijela. Zaplakana vozačica, nakon što je pedeset metara kočila uz snažnu škripu guma, izletjela je iz automobila i potrčala kako bi ožalila svoju pregaženu žrtvu. I doista, Rey je ležao na tlu, gotovo razmazan, poput prolivene boje ili rastopljene gline. Vozačica je kriknula i prekrižila se. Međutim, tada se začuo ljutiti Reyev glas:

- Kako možete voziti tako bezglavo, zar niste vidjeli ograničenje!

- Oprostite! – mucala je unezvjerena žena.

- 'Ajde, ajde, sad, kasno je za plakanje, dovezite mi kolica i podignite me!

„Nevjerojatno“, uzdahnuo je oduševljeno naš pripovjedač, „pregaženi Rey uskoro je sjedio u kolicima i vozio se kući. Kao da je od gume, kažem vam!“

Život se vukao lijeno poput pospanog nedjeljnog popodneva. U međuvremenu sam uspio dovršiti onaj esej i za njega dobio pristojan honorar. No budući da su me se moje družice do sita zasitile pri tom se žaleći na posustajali okus mojih famoznih gulaša i nedostatak svježine morskih plodova, završio sam kao ostavljena bludnica na ulici.

I tko zna kako bih neslavno bio propao da me nije pronašla jedna djevojčica sa šibicama, moja dobra vila, moja spasiteljica.

Nekoliko mjeseci kasnije, još smo uvijek zajedno.

Nisam postao umjetnik, ali svijet je, što se mene tiče, krenuo nabolje.

Dobra vila prijeti da će me odvesti pred oltar i tvrdi da želi postati majka. Ako ne umjetnik, onda barem otac?

Prije tri dana zatekla nas je tužna vijest. Umro je Xoratio Rey. Tiho, nečujno, onako kako je i živio.

Prvi put nakon što sam onako uspaničeno bio pobjegao, ušao sam u Muzej moderne umjetnosti koji je organizirao izložbu posljednjih Xoratijevih radova. Bilo je puno posjetilaca, kako sam mogao i pretpostaviti. Ljudi vole pokapati mrtve, naročito mrtve umjetnike. To im daje osjećaj one konačne pobjede i potvrde da su izabrali pravi put, u svakom slučaju put s kojim objedom ili mamurnim buđenjem više.

Bio sam tužan. Iz potpuno crnih rendgenskih snimki na kojima se osim tame nije vidjelo apsolutno ništa, gotovo da sam mogao osjetiti Reyev duboki pogled kako me promatra. I znao sam, čim sam stupio u prvu prostoriju, da mu se nije ispunio životni san. A kada sam prošetao kroz cijeli galerijski prostor, uvjerio sam se u to: Nije bilo njegovog kostura. Nikad ga ni neće biti.

Svjetlost reflektora presijavala se na tamnim ploham rendgenskih folija, na mahove potpuno zbunjujući brbljavu publiku.

Ovaj je sadržaj nastao u sklopu programa You&Mi - srebrna digitalna retrospektiva umjetničkog rada Natalije Grgorić i Ognjena Rađena zahvaljujući financijskoj potpori Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske ostvarenoj putem Javnog poziva za programe digitalne prilagodbe i kreiranje novih kulturnih i edukativnih sadržaja u 2021. godini.

